

RADNÓTI MIKLÓS: „PAX ALMA VENI...”

A napilap hírei között olvasom, hogy augusztus másodikán, kedden hajnalban, az angyalföldi elmegyógyintézet szomszédságában egy férfi fáramászott és a magasból beszédet intézett a csoportosuló emberekhez. Felszólította őket, hogy a parafadugóikat azonnal szolgáltatassák be neki, mert azokkal akarja betömni a világ összes fegyvereit. Aztán harsány hangon a békét élte. A rendőr leszedte a fa tetejéről és bevitte a közeli tébolydába, ahol „megállapítást nyert”, hogy a szónok az intézet szökött „ápolta”.

Cigarettára gyújtok és újra elolvasom a hírt. Dédelgetem, színezem magamban a képet. Egy ember a fa tetején békességet kiált. Egy „ápolt” végre nem Napóleonnak, nem japán császárnak képzeli magát. Majd borzongani kezdek és óvatosan körülnézek. Nyár elején felkapaszkodtam egy dobogóra s békehimnuszt szavaltam egy egy irodalmi társaság előadóestjén. Nemrégiben pedig lefordítottam Tibullus *Detestatio belli-jét*.

Csak a fatetőn múlna s a parafadugón? Viselkedés és műforma kérdése lenne az egész?

Nyugat, 1938. szeptember.

MŰFORDÍTÓK VALLOMÁSA RADNÓTI MIKLÓSRÓL

ANNE-MARIE DE BACKER (Franciaország)

TALÁLKOZÁS EGY KÖLTŐVEL

1962 körül, a Flore kávéházban találkoztam „testben és lélekben” Radnóti Miklóssal. Tizennyolc éve halott volt már akkor. Gara László, a Franciaországban s Magyarországon is jól ismert versgűjtemény, az *Anthologie de la Poésie Hongroise* szerkesztője ismertetett meg velem. Az antológia már majdnem készen volt, amikor Garával kapcsolatba kerültem. Nekem adta hát a fordítóra még nem talált verseket, melyek irattartójában pihentek. Megvolt az az örömöm, hogy közülük néhányat új életre kelthettem, a francia nyelv és prozódia szabályai szerint. Ellágyultan olvasom ma újra őket. Flore-kávéházi összejöveteleinkre emlékeztetnek, ahol Gara a nyersfordítások szövegét diktálta, s a magyar verssel egyenértékű francia verset remél tőlem, lehetőleg minél gyorsabban. Sietni kellett; fordítottam hát, mint egy ihletett médium, szinte önkívületben, lábamat a padra magam alá húzva, monoton s titokzatos dallamokat dúdolgatva magam elé. A Flore kávéház még emlékezik e felejthetetlen pillanatokra. Gara néha visszaadta szövegemet, sürgősen vissza kellett térnem az éber álom állapotába, hogy tömörebb, dallamosabb vagy pontosabb verset írjak.

Egy este Gara felolvasta az *Erőltetett menet*-et, s ott a kávéházban mindjárt le is fordítottam. Akkor még szinte semmit nem tudtam a költőről. Verse azonban magáért beszél. Ösztönösen találtam rá a fordítás szaggatott ritmusára, melyben a cezúra a 14 szótagos sor közepére kerül. Ez a forma, gondolom, jól tükrözi a ki-méletlen és kegyetlen, megállás nélküli menetelés hangulatát, s a szív gyors verését visszhangozza. Nem szándékosan alkalmaztam pedig ezt a ritmust, kizárólag a tudatalatti dolgozott bennem Radnóti szövegének átültetése közben.

Csodálattal és szájalommal olvasom ma a verset, s az jár eszemben (ma már tudom), hogy kéziratát a deportációban elpusztult s tömegsírba lökött költő zsebében találták. Éppen ezért kétszeresen becses számomra, s még büszkébb vagyok arra, hogy lefordítottam.

A költő életművében (melyet, sajnos, csak néhány más fordítás útján közelíthetek meg), úgy érzem, az *Erőltetett menet* a beteljesedés verse, szinte végrendelet jellegű.

Mint a bika című versében olvassuk: „Így küzdök én is és így esem el majd, / s okulásul késő koroknak, csontjaim őrzi a táj.”

S a *Járkálj csak, halálrattélt* azt a másik menetet vetíti elénk. S ott van a nagyszerű *Törédék*: „Oly korban éltem én e földön, / mikor az ember úgy elaljasult, / hogy önként, kéjjel ölt, nemcsak parancsra...”

Pedig Radnóti, e gyászos idők előtt, a testvéri életörömöt is megismerte. Párizs is rajta hagyta bélyegét; őszintén meghat oly jól ismert helyeket, részleteket felsoroló *Páris*-a: „A Boulevard St Michel s a Rue Cujas sarkán egy kissé lejt a járda.”

Emlékké zsurgorodott életörömét olvashatjuk *A la recherche* című versében: „Hol van az éj, az a kocsmá, a hársak alatt az az asztal? — s a barátok, teszi hozzá.

Ezt a két érzést, melyet Radnóti gyakran a fennkölt nyugalom hangján fejez ki, egymás mellett, sürítve látjuk viszont az *Erőltetett menet*-ben. Erzékien s érzékle-tesen megidézett emlékek ragyognak, virágoznak, illatoznak, zümmögnek e versorokban, a „béke méhé”, gyümölcsök, rőt sövény, a szilvalekvár friss íze, ám ezek a szelíd impressziók már a képzelet birodalmába tartoznak. Minden élettelen, mit „nem szívében hord”. A vers vége mégis egy utolsó reménykiáltás; reménykiáltás vagy vészkiáltás? Tudjuk, mennyire hiábavaló volt a hívó szó. A költő sorsa kérel-letlenül beteljesedett.

Számunkra verseiben él, ezekben az emberi értékük, gyöttrődő beletörődésük által megrázó tiszta remekművekben.

Ez a költészet egy egész életet igazol, ha mégoly rövid volt is.

Ami engem illet, kegyelettel és hálával gondolok Gara Lászlóra, aki megismer-tette velem az oly gazdag, oly változatos magyar irodalmat, s nyíltszívű nagy szel-lemét, Radnóti Miklóst.

Párizs, 1969. február 16.

GIANNI TOTI (Olaszország)

AZ ÉLŐ RADNÓTIT ÜNNEPELJÜK

Miklós ma hatvanéves lenne... Ebben a zavaros, a költőkkel szemben oly el-lenséges korban (mely „a szellemi termékeknek bizonyosan kedvezőtlen”, mint Marx megállapította, s mint ahogy ma is igaz), így kell számolnunk azok (emberi) korát, akiket meggyilkoltak versekkel a zsebükben és halántékuk mellett? Sok még a meggyilkolt, a deportált, a beton- vagy papírcellába, a cenzurák, a börtönőrök közé zárt költő, író, művész, aki víziói közt senyved, és nem tud cselekedni, hogy — a költészetnek a társadalmi rák elleni antitesteként — visszaszorítsa a betegséget a maga félelemzugába és meggyógyítsa e bajt? Újraolvassuk, Marinka és én, egyik 1964-es cikkünket az Unita-ban: „Radnóti ma 55 éves lenne, míg József Attila 62...” / és ma az egyik 60, a másik 67 lenne: még sokáig szólhattak volna hoz-zánk. Ki fizeti meg annyi élet, annyi elvesztett vers árát? Feltétlenül mi, és az em-beri nem, mely őket, és még annyi költőantitestet eltaszított magától. Azt gon-doljuk, hogy eljön a nap, amikor nem lesz olyan kinzó e lehetlenné vált lehetsé-ges élet gondolata, amikor senki se pazarolhatja a még fiatal életkort, mely az osz-tályharcok korának meggyilkolt vagy öngyilkos költőié lehetne. Már öregebbek vagyunk a halott költőknél, akik ma idősebbek lennének nálunk, s mégis hol az a bölcsesség, az a tapasztalat, az az érettség, melynek a művészet e lépcsőfokain kellett volna nőnie? Aki meghalt, jól tette, hogy meghaljon, s így éljen tovább „a konzerválás ösztöne számára”, mint Majakovszkij?

Még Radnótihoz, József Attilához, Adyhoz visznek minket azon korszak köl-tészetének aggodalmai, melyben mindannyian egy olyan kor művészetének hosszú agóniáját szenvedjük, amelyben a történelem az osztályharcok történelme. Úgy ahogy engem és Dallos Marinkát Petőfitől Adyn át József Attiláig és az ő költő fiaikhoz és unokáikhoz vittek, hogy megszámlálhatatlan fordítás után 1963-ban megkíséreljük az antológiát, átplántálva az olasz költészet száraz és kételkedő kertjébe a válogatott lí-rai virágok beszédét. Házunkban sétált Radnóti Miklós, őt olvastuk, lélegeztük, kísért minket a könyvespolcok közötti kóborlások közben, ő a sorsának oly tökéletes alakjá-ban és beteljesültségében, beteljesületlen, aki követelte, hogy meghalva-éljen tovább más népek nyelvi tudatában. Így született a szóban csinált, magunknak készített fordításokból a másoknak készített fordítások szükségessége. A „Scritto verso la morte” (A halál útján írva), ahogy címeztük e kötetet (mely 1964-ben a D’Urso kiadónál jött ki és két évvel később a Sciascia kiadó szignója alatt újra megjelent), mint Julius Fucik könyve, a „Vérpad alatt írottá” vált, egy fájdalmas és elkötelező maiság hírnökévé: „Az élet útján írottá, hogy a ma aesthesisával, a kor változó érzékenységével olvasva, egy olyan életnek, melyben a költőknek nem gyilkosoktól kell meghalniuk, s nem titkos papírszeletekre vagy falakra kell írniuk, a csendőrök éles szemű felügyelete alatt...